

ТРАВМА ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ КОНСТРУКТ. МІЛІТАРНА ТРАВМА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ XXI СТОРІЧЧЯ

Старостенко Тетяна Миколаївна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології,

докторантка кафедри української літератури та журналістики

імені професора Леоніда Ушкалова

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

вул. Алчевських, 29, Харків, Україна

<http://orcid.org/0000-0003-2343-105X>

Стаття аналізує архітектуру мілітарної травми як літературного конструкта в українській поезії XXI століття. Мета дослідження полягає у визначенні художніх стратегій репрезентації мілітарної травми та її символічних конструкцій у поезії XXI століття, у з'ясуванні паралелей із традиціями європейської літератури, зокрема давньогрецької міфології та літератури Троянської війни. Узагальнені результати свідчать про те, що сучасні українські поети створюють багатопланові, метафорично насичені образи війни, де хронотопічна трансформація світу, мовчання міста, інтимні переживання героїв та соціальні контексти взаємодіють у симфонічній композиції, відтворюючи голосний символічний вимір «світу після 2022». Травматичний досвід сучасної війни у поезії XXI століття репрезентується через множинність художніх паралелей: «любов – війна», «життя – смерть», «природний рух – мовчання міста», «світ до і після війни», «війна як хворобливий стан». Ліричний герой часто уособлює мовчазну, спостережливу позицію, що перегукується з античними архетипами та модерністськими концептами, водночас підкреслюючи індивідуальну та колективну долю людини в умовах мілітарної травми. Результати дослідження виявляють багатоголосність художнього відображення травми та її вплив на формування концептів та символічних паралелей. Ліричний суб'єкт конститується як мовчазний обсерватор, функціонально співвідносний із деконструйованим хором античної трагедії, де колективне висловлювання редуковано до семантичної пустки та природних ремінісценцій. Авторські стратегії репрезентації цієї тематики демонструють дивергентні векторні спрямування: поетика Жадана тяжіє до колективістського модусу артикуляції, тоді як творчість Катерини Бабкіної манифестує індивідуалізований, інтимний дискурс. У гендерному аспекті простежується тенденція до диференціації: маскулінна поетична практика орієнтована на соціальну проблематику, натомість фемінна більшою мірою – на персоналізований діалогічний формат із характерною асиметрією комунікативних ролей, де один із суб'єктів вербалізує досвід, а інший перебуває в позиції рецептивного мовчання. Полівекторність концептуальних стратегій та метафоричних паралелізмів реалізується багатоконпонентно: у поезії Тетяни Власової домінує природно-соматична образність (війна як зимова темпоральність і патологічний стан), у Павла Вишебаби – сенсорно-ольфакторна модальність (війна як негативно маркований нюховий досвід), у Миколи Кулінича – екзистенційно-філософська парадигма (танатологічна бінарна опозиція життя/смерті). Катерина Калитко артикулює воєнну реальність через кінетичну категорію, де космос переходить від стану нестабільності до повної іммобілізації.

Ключові слова: мілітарна травма, архетип, екзистенційні категорії, соціальна травма, психологічний досвід, хронотоп міста, символіка, мовчання.

Постановка проблеми. В продовж існування людства множинність епох генерувала сукупність травматичних текстів. Європейська мілітарна література як певний нащадок елліністичної культури, виростає, перш за все із травми Троянської війни. «Іліада» Гомера (приблизно VIII ст. до н. е.) із її безпосередньою фіксацією героїчних моментів, та «Одиссея» як умовно-символічний епілог до неї, скріплені тріадою «війна – честь – героїзм», стилістично, концептуально чи тематично віддзеркалені в низці європейських текстів, таких як «Пісня про Ро-

ланда» (Франція, XI ст.), де християнський лицар подібно до Ахілла гине за честь і славу; «Пісня про Нібелунгів» (Німеччина), в якій війна, зрада і помста проведені крізь призму конфлікту, схожого на той, що між Ахіллом і Гектором; «Беовульф» (Англія), де герой бореться з чудовиськами, так само як Ахілл із ворогами та розмірковує про славу й смерть; «Троїл і Крессіда» (1602) Вільяма Шекспіра, у котрій має місце іронічне переосмислення Троянської війни; «Втрачений рай» (1667) Джона Мілтона, що являє собою епічну поему

в гомерівському стилі (боги, битви, доля); переклад «Іліади» (XVIII ст.) Олександра Поупа, що зробить Гомера центральною фігурою англійського класицизму, тощо. Проте теорія травми у літературі набуває значно пізнішого теоретичного оформлення. Якщо модерна література виникає на зламі епох і як реакція на Першу світову війну, саме постмодерна література з'явиться як реакція на травматичні наслідки тяж війни, але на цей раз Другої світової, що спричинить появу плеяди «травматичних текстів», із широким використанням інтертекстуальних технік, практик мовної маніпуляції, повторення та фрагментації, що уможливить відображення глибини наслідків отриманої психічної деформації. Таким чином, теорія травми стоїть на одній полиці разом із постколоніальними студіями, а також із низкою інших супутніх і відгалужених травматичних подій, включаючи голод, ув'язнення, сексуальне насильство, напади, расизм, втрата близьких, розривання єдиного локусу на штучні кордони (Берлінська стіна у Берліні, тривалий кордон між Гонг-Конгом і Китаєм, Молдовою та Придністров'ям, нарізання України на ЛНР і ДНР) тощо.

У багатьох сенсах Українська література виникає як реакція на травмуючу дійсність – навіть «Повість минулих літ» (поч. XII ст.) Нестора транслює історію через епохальні травмуючі злами, супроводжені низкою різнопланових викликів: протистояння чужинцям, князівський розбрат. У строгому сенсі хрещення Русі Володимиром теж відбувається через травму, що «сприяє майбутньому благу». До речі, семантика «майбутнього віддаленого добра» шляхом теперішнього страждання в цілому притаманна пост-києво-русьському суспільству, що певною мірою є основоположним для православ'я, де рай завжди відкладений, перенесений у часі та вимірі й можливий ексклюзивно у пост-житті.

Темпорально пізніший Іван Котляревський у своїй «Енеїді» (1798) обіграє класичну травму трансльовану текстом давньоримського Вергілія алегорію буднів козацького життя, в чому сутонаціональний спосіб протистояння викликам жорстких часів – засобами гумору. Тексти Тараса Шевченка генерують травми кріпацької неволі, наруги над дівочою честю, солдатства, соціальної ієрархії тощо. Леся Українка створює больові образи обмеження і тілесності («*Contra spem spero*», «Камінний господар»), психічного тягаря колоніалізму, психічної самоідентифікації, соціальної дистанції, тіла як поля битви («Лісова пісня»), колективної травми і національної трагедії («Кассандра», «Навздогін»).

Для Ліна Костенко основоположними є глибинні екзистенційні питання: сенсу існування, самотності, страху, неминучої смерті, мовчання, відсутності слова, коли за Біблією «першим було слово». Також в її текстах – травми любові та нерозділеності, історична травма національного буття, колективна екологічна травма Чорнобильської катастрофи, тощо.

Українська поезія XXI сторіччя, яка є як по-лотно художника, увібрала в себе «фарби» оновленої ззовні дійсності, зреагувавши на неї палко, миттєво, безапеляційно. Тексти, особливо після 2022, не лише ввели свіжі імена у літературний мейнстрім, але й вибудували концепти, що не мають історико-літературних аналогів. Поезія XXI сторіччя стає відбитком трансформації душі українського народу та літературної перекодифікації, що вимагає спеціального вивчення.

Аналіз досліджень. В межах літературної критики травматичні студії здобули теоретичне оформлення у 1996 році з виходом монографії Кеті Карут «Невисловлений досвід: травма, наратив та історія» (*"Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History"*) та праці Калі Тал «Світи болу: читання літератур травми» (*"Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma"*). Крім того, аналіз травматичних конструктів у літературі реалізований у збірнику «Дослідження пам'яті» (*"Explorations in Memory"*) за редакції Кеті Карут у 1995 році. Поштовхом до розвитку тематики травмування слугували переважно першорядні свідчення, надані ветеранами війни та людьми, які пережили Голокост. Формуючись на межі 1990–2000-х років, теорія травми репрезентована роботами Джеффри Хартманом, Кеті Карут та Шошаною Фельман. У своїй статті «Про травматичне знання та літературознавство» (1995), Джеффри Хартман наголошує на двох базових елементах: 1) події травматичного характеру, зареєстрованої, а не пережитої; 2) розладнаній психіці, дисоціації та психологічному розколу, що походять із травматичної події (Hartman, 1995: 537–563). Література модернізму та постмодернізму пропонує читачеві стиль оповідання, який дає авторові максимальну свободу проникнення у внутрішній світ персонажа.

2000-ні роки позначені низкою публікацій, написаних Каєм Еріксоном, Артуром Нілом, Роджером Лакхерстом, Джеффри Сі. Александером та Лізою Генріксен, які розвивають теорію травми та окреслюють її інструментарій. Теорія першочергово застосовується до постколоніальних та гендерних студій, досліджень інвалідності, міграції тощо. Літературний текст працює як головне джерело трансляції травми, засіб її мані-

фестації через символічність мови, літературні прийоми, або мовчання.

Питання травми в українському художньому тексті досліджене досить фрагментарно. Старі тести аналізують аспекти травмованості засобами класичного інструментарію та поза фреймами травматичних студій. У 2008 році Ірина Захарчук у своїй монографії «Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму)» простежила мілітарний вектор української художньої свідомості в контексті тоталітарної літератури. У 2013 році Тамара Гундорова опублікувала роботу «Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї», де вона фокусується на наслідках колоніалізму і їх репрезентації у сучасній літературі, а також темах Чорнобилю, меланхолії, культури та кічу. У 2015 році Тамарою Гундоровою у праці «Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на Сході Європи» досліджено аспекти орієнталізму та окциденталізму в прозових текстах у рамках постколоніальної парадигми. У 2013 році аспірантка кафедри загальної та соціальної психології східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Ольга Василюк у статті «Концептуальні межі поняття «травматична пам'ять» у зарубіжній і вітчизняній літературі» вивчила концептуальне поле конструкта «травматична пам'ять» (Василюк, 2013). У 2015 році Вадим Василенко з'ясував «антропологічні аспекти пам'яті, вражені травматичними подіями, зафіксовані в літературі» у тексті «Травма як соціокультурна категорія: історія дослідження», де він звертається до колоніального та тоталітарного досвіду (Василенко, 2015). У 2016 році В.С. Василенком захищено кандидатську дисертацію за темою «Модифікація травми в українській еміграційній прозі другої половини ХХ століття», що аналізує прозові твори першого (І. Костецького, Ю. Косача, Р. Колісника, Я. Курдидика, Д. Гуменної, І. Багряного, Т. Осьмачки, О. Мак та ін.) і другого (В. Лисенко, Дж. Кулик-Кіфер, А. Мельничука та ін.) поколінь українських емігрантів. У 2021 році Оксана Пухонська вивчає «Літературні виміри травми у контексті війни на Донбасі», де авторка аналізує рефлексії травматичного досвіду у текстах до 2021 року, тобто до широкомасштабного вторгнення. Тетяна Гребенюк у статті 2022 року «Мовчання й говоріння як форми репрезентації історичної травми в українській прозі доби Незалежності», прокоментувала новітні художні твори, які репрезентують травми ХХ сторіччя «крізь призму комунікативних феноменів мовчання и говоріння» (Гребенюк,

2022). В історичному плані В.І. Огієнко в публікації «Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод» аналізує трагічні події першої світової війни (1914–1918 рр.), Громадянської війни (1918–1920 рр.), колективізації і депортації (1929–1933 рр.), Голодомору 1932–1933 рр., Великого терору (1937 р.), II Світової війни (1939–1945), Голодомору 1947 р., Чорнобильської катастрофи (1986 р.) в історіографічній пам'яті.

Таким чином, незважаючи на множинні аспекти дослідження травми в українській літературі, більшість робіт або апелює до колоніального та тоталітарного минулого, або «працює» із текстами «до межі 2022». Крім того, у фокусі здебільшого проза, а поезія як тонке і найбільш чуттєве вираження емоційності є несправедливо маргіналізованим у науковому дискурсі, що працює на актуальність окресленого нами дослідження.

Мета статті є дослідження травми як літературного конструкту, а також аналіз комплексної концептуалізації мілітарної травми як полісемантичного утворення та засобів її експлікації у контексті еволюції українського поетичного мислення ХХІ сторіччя.

Виклад основного матеріалу. Травма може маніфестуватися як індивідуальний або суспільний, колективний досвід. За Лі Гілмором (Gilmore, 2001: 6), травма розуміється як трансформативна зустріч із насиллям, травмуванням або шкодою, що корінним чином змінює сприйняття людиною себе самої. Концепт «травма» вживається для десигнації психічного стану, генерованого певним типом ушкодження та деструктивного впливу. Етимологічно термін «травма» походить із грецької мови й сигніфікує значення «проникнення» чи «поранення». Він референційно є стан радикальної дезорієнтації попередньої життєвої рівноваги, котра зазнає необоротної деструкції. У випадках переживання індивідом летального ризику, як правило, конститується девіативна рівновага. Феномен можна метафорично артикулювати через аналогію з переломом кісткової тканини під дією екстремального тиску, що зазнає консолідації, проте репрезентує перманентну вразливість, або з патологізованим рубцюванням психічної рани, яка залишає шрами та хронічну гіперсенситивність.

Психологічна травма в межах сучасної гуманітаристики досліджується крізь призму аналітичних парадигм, запропонованих Зигмундом Фройдом, оскільки вона актуалізує як проблеми пам'яті, так і питання тілесної природи людської суб'єктності. До епохи Просвітництва травматичні події інтерпретувалися як божественні

кари за гріхи. Істеричні симптоми кваліфікувалися як одержимість демонічними силами. Численні жінки, що пережили сексуальне насильство, були засуджені на спалення як відьми або піддавалися екзорцизму, оскільки вважалося, що демон насадив у їхні розуми злі сексуальні думки.

На світанку кінця XIX сторіччя паралельно конституювалися основи сучасної травматології та генеза психоаналітичної парадигми. Жан-Мартен Шарко (1825–1893) реалізував амбіцію трансформації істерії зі сфери релігійно-міфологічного дискурсу до сфери наукової раціональності, перципуючи цю редукцію як участь у релігійно-секулярному протистоянні. Згідно його концепції, жінки, діагностовані як одержимі, не являли собою жертв трансцендентних сил, а переживали конквенції дискурсивно мовчазних психосексуальних травм антропогенного походження. Через гіпнотичну регресію Шарко декодував та девіталізував у свідомості істеричних суб'єктів раніше латентні ранні сексуальні ушкодження, чим досягаючи терапевтичної редукції істеричної симптоматики. Травматична істерія дезавувала попередні теодицейні та демонологічні парадигми.

Сучасна інтерпретація концепту травми передбачає багатшарову природу цього феномену, охоплюючи як соматичні, так і психічні аспекти, і вимагає вивчення її не лише як персонального досвіду, а також як явища колективного характеру, що укорінене в пам'яті соціуму. Варто наголосити, що культурна та колективна травма репрезентують суспільні катаклізми, які маркують критичні моменти історичного розвитку. За методологією Кая Т. Еріксона, колективна травма стосується радикального порушення соціальних структур, що деструктивно впливає на міжперсональні зв'язки та компрометує загальне почуття солідарності та спільноти. Характерною відмінністю колективної травми від індивідуальної постає відсутність елементу раптовості, такий «удар» набуває характеру прогнозованої катастрофи. Пролонгований вплив колективної травми морфує людську психіку через дельтовірусні механізми, генеруючи фрагментарність соціальної ідентичності та деструкцію колективного суб'єкта. Цей процес супроводжується спотворенням аксіологічної системи та радикальною трансформацією світоглядних парадигм постраждалого суспільства.

Травмована пам'ять оперує комплексом амбівалентних емоцій – виною, сором, розчаруванням та іншими афективними станами інтенсивного негативного заряду. Культурна травма деформує національну ідентичність глибинно

та системно, спричиняючи дезінтеграцію культурних конструктів. Граничні стани суб'єктів, котрі переживають трагічність культурної чи персональної травми, закономірно виявляються через деструкцію ідентифікаційних механізмів та порушення мовної артикуляції, що художньо концептуалізується в літературних текстах через поліфонічні нарративні техніки, фрагментацію композиційної структури та модуляції потоку свідомості.

Топографія світової культури включає локуси, що конститууються травматичними подіями й утримують силу семіотичного відновлення. Згадування їхніх номіналізацій актуалізує комплекс мнестичних образів і афективних станів, що міцно руйнують хронотопічну дистанцію. Для західного дискурсу такі сакралізовані травмою місця репрезентовані топонімами Седлворт-Мур, Сохем, Данблейн, Локербі, Аушвіц, Катинь, Ділі-Плаза, Сараєво, Герніка та їхньою проліферацією; водночас у альтернативних культурних контекстах артикулюються симетричні травматичні географії Шарпвілля, Бхопала, Хіросіми та Нагасакі, Нанкіну, Судану й Руанди.

Перманентність травматичного сліду виявляється у подвійній модальності – як матеріальна фіксація (парадигматична маніфестація у випадку хіросімської тіні як палімпсесту історичної катастрофи), так і психіка травматизація, яка проникає не лише у просторовий локус події, а й у колективну свідомість спостерігачів, незалежно від мори їхньої локаційної позиції.

Згідно з герменевтичною парадигмою Кліффорда Гірца (1973), будь-яка культура конститується мережею символічних структур, етимологічно вписаних у дискурсивну матрицю та генерованих у процесах соціальної комунікації. Культурний арсенал зосереджений у віруваннях, аксіологічних установках, ритуальних практиках та інституційних формаціях, консервує символічні коди. Образотворче мистецтво та художнє слово, включаючи пікторіальні, фотографічні й іконічні виміри, постулюють себе як символічна фіксація дотику до травми, як актуалізація мнестичної практики, що архівує історичні, фізичні й психологічні шари катастрофи.

Таким чином, травматичний досвід, викликаний різними реаліями, характерними для конкретних світових локусів, реалізований засобами сучасної літератури, може містити певну архітектоніку, представлену у таблиці 1.

Мілітарна травма в українській поезії XXI сторіччя відзначена множинними маніфестаціями. Вона може актуалізуватися як складова концепту ЛЮБОВ і ВІЙНА. Тоді це відмова

Компоненти травматичного досвіду у літературному тексті

СУТНІСТЬ ТРАВМИ				
ЕТИМОЛОГІЯ: від грец. “trauma” – «проникнення» або «поранення». ВИЗНАЧЕННЯ: трансформативна зустріч із насильством, ушкодженням або шкодою, що докорінно змінює відчуття власного «я» та проявляється через історичні, фізичні й психічні шари. СФЕРА: військова травма охоплює як індивідуальний, так і колективний досвід, впливаючи на солдатів, цивільних і цілі спільноти під час та після збройних конфліктів.				
ЩО ЇЇ ПІДЖИВЛЮЄ?				
ТРАВМАТИЧНІ ДЖЕРЕЛА	МАНІФЕСТАЦІЯ	НАСЛІДКИ	СУПУТНІ ТРАВМИ	МІСЦЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТРАВМОЮ
КОЛОНІАЛІЗМ / ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ / НЕОКОЛОНІАЛІЗМ	Література корінних американців, латиноамериканців, афроамериканців, азійських американців та ін.	Мова та культура, стирання особистої ідентичності, її спотворення, трансформація; позбавлення земель	Расизм асоціюється з продукуванням травматичної реальності	Колишні колонії (як-то Бірма, Індія), колонізовані території, що трансформувалися в англійські держави (Нова Зеландія, Австралія, США та ін.), «бананові республіки» Африки, Латинської Америки, держави-сателіти по всьому світу.
МІГРАЦІЯ	Виникає внаслідок економічного спаду у країні-джерелі, зміни режиму (Куба), війни (В'єтнам, Афганістан) або переслідування	«Розбиті дзеркала»: розщеплена ідентичність	Зміщення культурного коду: старий не функціонує повністю в новому середовищі, йому суперечить (культура «мачизму» латиноамериканців у гендерно-рівноважних США)	Різні локації по всьому світу
ВІЙСЬКОВА ТРАВМА	Перша та Друга світові війни, В'єтнам, Афганістан, Україна та інші локальні сучасні конфлікти з відтермінованим глобальним впливом	Трансформативний досвід	Згвалтування, напад, ув'язнення, голод та ін.	Постраждалі території
РЕЛІГІЯ	Хрестові походи, «святі» війни, 11 вересня 2011	Тероризм, санкціоновані вбивства, релігійне насильство та ін.	Психологічні / емоційні, фізичні, соціальні та травми ідентичності	Місця релігійного насильства в період колоніалізму, місця релігійних переслідувань

відпускати об'єкт спрямування, як у Катерини Бабкіної: *«моє волосся тепер так швидко росте, // ніби має окрему, цілком конкретну мету: // коли все це скінчиться, я ним тебе оплету»* (Love 2.0. Любов і війна: 19). Лірична героїня прагне до володіння коханим, в чому йде міфічний, русальний підтекст, апелювання до архетипу згубної любові. У Юлії Ілюхи любов під час війни це мовчання, німота: *«страшну силу німої води <...> // про вірші, що, нікому не читані, тихо сплять в глибині подарованої валізи»* (Love 2.0. Любов і війна: 20).

Інший фрейм мілітарної травми актуалізується через навколишній хронотоп, де МІСТО ЯК ТЕКСТ. У Миколи Кулінича набуває сим-

волічності паралелізм – війна навколо міста немов стіна: *«Навколо міста стіна. // Місто прокинеться – // Навколо міста війна»* (Love 2.0. Любов і війна: 22). Сон виступає як ескапічний засіб, як кіт Шредінгера – поки про війну не знаєш, її немає: *«Хай щонайдовше тягнеться мить. // Місто спатиме. // Хай натомлене місто спить»* (Love 2.0. Любов і війна: 22).

У Дмитра Лазуткіна місто мовчазне, що перегукується із інтерпретацією Ілюхи: *«Краще розгортати прапор тиші. <...> І мовчать старі бетонні плити. // І мовчать залізні гаражі...»* (Love 2.0. Любов і війна: 31). При цьому спостерігається протиставлення між природним рухом і архітектурою, зведеною людьми: *«І течуть,*

течуть річки підземні, // І птахи шугають над ярами» (Love 2.0. Любов і війна: 31). Якщо птахи мисляться в контексті символіки свободи, то річки підземні можуть являти собою як свідому, так і півсвідому алюзію до одного з потужних конструктів європейської літератури – еллінської міфології із звичним для неї образом річки, через яку транспортуються душі померлих, річки, що протікає у царстві Аїда – Стікса. «Стікс» від грец. Στύξ – «ненависть».

Сергій Жадан у своєму онлайн-щоденнику від 15-го березня 2022 року порівнює місто із мурашником: *Харків нині нагадує мурашник, порушений чийось брудним чоботом*» (Жадан, 2022). Однак потім метафора множинності перетворюється на все ту ж порожнечу. Від 4-го червня 2022 автор фіксує: *«Харків поза центром звірених, порожній»* (Жадан, 2022). 15-го березня 2022 року: *«В Харкові зранку сонячно і порожньою Щойно оголосили повітряну тривогу. Гостро й щемко відчувається весна»* (Жадан, 2022). 15-го червня 2022 року: *«І стоїть тиша над нами, мов незасіяне поле. // І стоїть німота, мов завалені камінням криниці»* (Жадан, 2022). Виникає паралелізм «антропоморфність – тваринність», «об'єкти людського хроносу – гербалізм»: *«Чекають вечора люди, схожі на равликів, // так гірко сплять на вокзалах, так глибоко. <...> Дорога важка, коли несеш на спині свій дім і своє минуле. // Вперті равлики беззахисної Європи. // Жінки, що залишили вдома чисту постільну білизну. // Діти, що не відпускають материнську руку, // як прищеплені до яблони гілки не відпускають теплий стовбур»*; *«Ховати ключі в кишені, як засушену квітку»* (Жадан, 2022).

Паралелізм ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР – ПРИРОДА актуалізується також в поезії Тетяни Власової, де війна як довга зима, а зима як тривала хвороба: *«Ця зима як тривала хвороба, і ми нею вражені всі»* (Love 2.0. Любов і війна: 39). Натомість у Павла Вишебаби задіяна ольфакторика, війна виступає як проклятий запах: *щоби змити із себе війну, // розчинити її клятий запах»* (Love 2.0. Любов і війна: 42).

У інших авторів війна може мислитися через ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ КАТЕГОРІЇ. У Миколи Кулінича смерть під час війни виступає як антонім до життя: *«Смерті немає. Лише є антонім життя»* (Love 2.0. Любов і війна: 23).

У Катерини Калитко військові події оцінюються через РУХ: *«світ хитається, а тоді завмирає»* (Love 2.0. Любов і війна: 29).

Висновки. Таким чином, травматичний досвід сучасної війни звучить багатоголосно, метафорично, часто симфонічно між авторами, де засобами традиційних та новаторських образів реконструюється голосний символічний вимір світу «після 2022». Конструкт мілітарної травми у поезії ХХІ сторіччя зведений на паралелях «любов – війна», «життя – смерть», «природний рух – мовчання міста, мовчання будівель, чи просто людська німота», «світ до і світ після», «війна як хворобливий стан» тощо. Традиція військової травми у європейській літературі бере свій початок з давньогрецьких пам'яток, присвячених Троянській війні, що ввели у літературу архетипи воїна, жертви, тіні чи героя. Проаналізовані тексти української поезії є більш віддаленими від цих понять і сконцентровані на хронотопічній трансформації світу або своєї самості. Ліричний герой творів, що нерідко уособлює український люд, мовчазний, наче вбитий хор давньогрецької трагедії, якщо користуватися блоковським інструментарієм, де хор – це голос світу, а світ мовчить; або ж представляє чеховський світ «після смерті хору», замість якого лише тиша, звуки природи чи фон, що говорить про відсутність єдиного голосу і загальної долі, кожен зі своєю долею наодинці. При цьому така інтерпретація буде різнитися в рамках текстів множинних авторів, де Жадан більш колективний, а Катерина Бабкіна, навпаки, зосереджено індивідуальна. Взагалі чоловічі твори мають більш широкий, соціальний діапазон, тоді як жіночі часто є інтимними, парними, заточеними на діалог між двома, де одна говорить, а інший здебільшого виступає мовчазним реципієнтом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко В. Травма як соціокультурна категорія: історія дослідження. URL: <https://japul.donnu.edu.ua/article/view/2779> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Василюк О. Концептуальні межі поняття «травматична пам'ять». URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1061> (дата звернення: 11.10.2025).
3. Гребенюк Т. Мовчання й говоріння як форми репрезентації історичної травми в українській прозі доби Незалежності. URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/537> (дата звернення: 15.10.2025).
4. Жадан С.В. Офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan> (дата звернення: 24.08.2022).
5. Love 2.0. Любов і війна: збірка поезій / упор. Надія Коверська. Київ : 2024. 224 с.
6. Erickson K. Everything in Its Path. New York : Simon and Schuster, 1976. 284 p.
7. Felman S., Laub D. Testimony: Cries of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History. New York : Routledge, 1992. 283 p.

8. Gilmore L. *The Limits of Autobiography: Trauma and Testimony*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001. 176 p.
9. Hartman H.G. *On Traumatic Knowledge and Literary Studies* / H. Geoffrey Hartman. *New Literary History*. 1995. Vol. 26. № 3. P. 537–563.
10. Hinrichsen L. *Trauma Studies and Literature of the US South*. *Literature Compass*. 2013. Issue 10/08. P. 605–617.
11. Kaplan E.A. *Trauma Culture*. New Brunswick, NJ : Rutgers University Press, 2005. 208 p.
12. Langer L. *Holocaust Testimonies: The Ruins of Memory*. New Haven : Yale University Press, 1991. 232 p.
13. Lifton R.J. *Home from War: Learning from Vietnam Veterans*. New York : Other Press, 2005. 486 p.
14. Luckhurst R. *The Trauma Questions*. Oxford and New York : Routledge, 2008. 235 p.
15. Neal A. *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*. Armonk, NY : Sharpe, 1998. 224 p.
16. Neria Y., Gross R., Marshal R.D. *9/11: Mental Health in the Wake of Terrorism: Making Sense of Mass Casualty Trauma*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 312 p.
17. Rothberg M. *Traumatic Realism. The Demands of Holocaust Representation* / Michael Rothberg. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2000. 324 p.
18. Shandler J. *While America Watches: Televising the Holocaust*. New York: Oxford University Press, 1999. 340 p.
19. Smesler N. J. *Psychological Trauma and Cultural Trauma*. Alexander J. C., Eyerman R., Giesen B., Smesler N. J., Sztompka P. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2004. P. 31–93.

REFERENCES

1. Vasylenko, V. (2015). *Travma yak sotsiokulturna katehoriia: istoriia doslidzhennia* [Trauma as a Sociocultural Category: History of Research]. Retrieved from: <https://japul.donnu.edu.ua/article/view/2779> (accessed 15 October 2025). [in Ukrainian].
2. Vasylyuk, O. (2013). *Kontseptualni mezhi poniattia “travmatychna pam’iat”* [Conceptual Boundaries of the Notion of “Traumatic Memory”]. Retrieved from: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1061> (accessed 11 October 2025). [in Ukrainian].
3. Grebenyuk, T. (2022). *Movchannia i hovorinnia yak formy reprezentatsii istorychnoi travmy v ukrainskii prozi doby Nezalezhnosti* [Silence and Speaking as Forms of Representation of Historical Trauma in Ukrainian Prose of the Independence Era]. Retrieved from: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/537> (accessed 10 October 2025). [in Ukrainian].
4. Zhadan, S.V. (2022). Official page. URL: <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan> (accessed 24 August 2022). [in Ukrainian]
5. *Love 2.0: Liubov i Viina* [Love and War]: Zbirka poezii / ed. Nadiia Koverska. (2024). Kyiv. 224 p. [in Ukrainian].
6. Erickson, K. (1976). *Everything in Its Path*. New York: Simon and Schuster. 284 p.
7. Felman, S., & Laub, D. (1992). *Testimony: Cries of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*. New York: Routledge. 283 p.
8. Gilmore, L. (2001). *The Limits of Autobiography: Trauma and Testimony*. Ithaca, NY : Cornell University Press. 176 p.
9. Hartman, H.G. (1995). *On Traumatic Knowledge and Literary Studies*. *New Literary History*. Vol. 26. № 3. P. 537–563.
10. Hinrichsen, L. (2013). *Trauma Studies and Literature of the US South*. *Literature Compass*. Issue 10/08. P. 605–617.
11. Kaplan, E.A. (2005). *Trauma Culture*. New Brunswick, NJ : Rutgers University Press. 208 p.
12. Langer, L. (1991). *Holocaust Testimonies: The Ruins of Memory*. New Haven : Yale University Press. 232 p.
13. Lifton, R.J. (2005). *Home from War: Learning from Vietnam Veterans*. New York : Other Press. 486 p.
14. Luckhurst, R. (2008). *The Trauma Questions*. Oxford and New York : Routledge. 235 p.
15. Neal, A. (1998). *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*. Armonk, NY : Sharpe. 224 p.
16. Neria, Y., Gross, R., & Marshal, R.D. (2006). *9/11: Mental Health in the Wake of Terrorism: Making Sense of Mass Casualty Trauma*. Cambridge : Cambridge University Press. 312 p.
17. Rothberg, M. (2000). *Traumatic Realism: The Demands of Holocaust Representation*. Minneapolis, London : University of Minnesota Press. 324 p.
18. Shandler, J. (1999). *While America Watches: Televising the Holocaust*. New York : Oxford University Press. 340 p.
19. Smesler, N.J. (2004). *Psychological Trauma and Cultural Trauma*. Alexander, J.C., Eyerman, R., Giesen, B., Smesler, N.J., Sztompka, P. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. P. 31–93.

TRAUMA AS A LITERARY CONSTRUCT. MILITARY TRAUMA IN 21ST-CENTURY UKRAINIAN POETRY

Starostenko Tetiana Mykolaivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology,

Postdoctoral Student at Professor Leonid Ushkalov's

Ukrainian Literature and Journalism Department

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

29, Alchevskykh Str., Kharkiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-2343-105X>

The article analyses the architectonics of military trauma as a literary construct in 21st-century Ukrainian poetry. The aim of this study is to identify the artistic strategies employed in representing military trauma and its symbolic constructions in contemporary poetry, as well as to explore parallels with European literary traditions, particularly Ancient Greek mythology and the literature of the Trojan War. The synthesised results indicate that modern Ukrainian poets create multi-layered, metaphorically rich depictions of war, in which the chronotopic transformation of the world, the silence of the city, the intimate experiences of the characters, and social contexts interact in a symphonic composition, reflecting a resonant symbolic dimension of the "post-2022 world." The traumatic experience of contemporary war in 21st-century poetry is represented through multiple artistic parallels, such as "love-war," "life-death," "natural movement-city's silence," "world before and after the war," and "war as a pathological condition." The lyrical protagonist often embodies a silent, observant position, resonating with both ancient archetypes and modernist concepts, while simultaneously emphasising the individual and collective fate of humans under conditions of military trauma. The study's findings reveal the polyphony of artistic trauma representation and its impact on the formation of the conceptual parallels among other symbolic correlations. The lyrical subject is constituted as a silent observer, functionally correlating with the deconstructed chorus of ancient tragedy, where collective utterance is reduced to a semantic void and natural reminiscences. The authorial strategies employed to represent this theme demonstrate divergent vectorial directions: Zhadan's poetics gravitate toward a collectivist mode of articulation, whereas Kateryna Babkina's work manifests an individualised, intimate discourse. In the gender aspect, a tendency toward differentiation is observed: masculine poetic practice is oriented toward social problematics, while feminine practice is to a greater degree oriented toward a personalised dialogical format with characteristic asymmetry of communicative roles, where one subject verbalises experience, and the other remains in a position of receptive silence. The polyvectoriality of conceptual strategies and metaphorical parallelisms is offered in a multi-component manner: in Tetiana Vlasova's poetics, natural-somatic imagery dominates (war as winter temporality and pathological state), in Pavlo Vyshebababa's work, we observe sensory-olfactory modality (war as negatively marked olfactory experience), and in Mykola Kulinich's we find an existential-philosophical paradigm (thanatological binary opposition of life/death). Kateryna Kalytko articulates military reality through the kinetic category, where the cosmos transitions from a state of instability to complete immobilisation.

Keywords: *military trauma, archetype, existential categories, social trauma, psychological experience, chronotope of the city, symbolism, silence.*

Стаття надійшла до редакції 18.10.2025

Стаття прийнята 14.11.2025

Статтю опубліковано 22.12.2025